

Catalogus Szentkuthyi

SZENTKUTHY MIKLÓS: FRIVOLITÁSOK ÉS HITVALLÁSOK

Öröm és csodálat: az első önkéntelen szavak Szentkuthy Miklós műveinek olvastán. Öröm és csodálat: alighanem ezek az *értő* és *rajongó* olvasó alapérzelmei, s ezek lehetnek egyelőre az életmű befogadásának alapszavai is. Az örömteli csodálat jelzi a Szentkuthy-oeuvre hatásának mélységét és minőségét, s egyben mutatja a még mindig meglévő távolságot a mű és olvasója között.

Öröm és csodálat: szinte ennyi a legbiztosabb tudásunk Szentkuthy életművéről. Az eddigi „olvasatokból” nem rajzolódott ki egy hiteles, az olvasmányélményekkel adekvát Szentkuthy-kép; a róla szóló írások művészetének formai/külsődleges leírásával, műveltségének föltérképezésével, a hatások kimutatásával foglalkoztak főként. A kritikai írások pedig a regények „botrányos” páratlanságát hangsúlyozzák, mintegy ezzel is kiemelve, hogy nem tudnak igazán mit kezdeni velük. Mindezek mellett kezdettől fogva *érezni* lehetett, hogy Szentkuthy munkásságával valami nagyon fontossl gazdagodott a magyar irodalom. Mindmáig talán ezért nem sikerült túllépni, meghaladni az első kritikuskok (Németh László, Szerb Antal, Hamvas Béla, Halász Gábor, Hevesi András) megdöbbenésén, idegenkedésén és „pártfogásán”. Szentkuthy munkásságát eddig döntően érzelmi alapon ítélték meg, és ösztönösen (bár nagyon is tudatos fölismerések és elhatározások nyomán) védtek, illetve támadták.

A Szentkuthy-életmű recepciója a *Frivolitások és Hitvallások* megjelenésével gyökeres fordulatot vehet. Ilyen még nem volt a magyar irodalomban! szögezhető le tárgyilagosan.

Mit is tartunk a kezünkben? A mintegy hétszáz oldalas mű — Szentkuthyt segítségül hívva — *önéletrajzi gyónás*; életének és munkásságának eddigi legteljesebb és legmélyebb összefoglalása. Egy hatalmas Szentkuthy-katalógust alkotott az író a régóta alakuló *catalogus rerum* mellé. Ezáltal lehetővé válik, hogy közvetlenül megismerkedjünk munkásságának legapróbb részleteivel, műveinek ihletőivel, a filológia által talán sosem föltárható kuriozitásokkal, adatokkal.

A *Frivolitások és Hitvallások* úttörő alkotás. Önéletrajz, pályarajz, és az első autentikus Szentkuthy-monográfia. A föllendülő Szentkuthy-kutatásra adatzuhatagával átmenetileg bizonyosan bénítóan fog hatni, hogy azután monográfiák sorát hívja életre. Egy egészségesebb tudományos életben e műnek akár minden fejezete külön-külön monográfia, disszertáció nyersanyagát képezhetné.

(A *Frivolitások és Hitvallások* remélhetően pezsdítően hat majd a — nemzetközi összehasonlításban különösen — szegényes irodalmi memoár-„készletünk” gyarapodására is.)

Egyszeri és egyedülálló képződmény ez a mű; utánozhatatlan és megismételhetetlen, mégis ihlető alkotás, mint Szentkuthy többi műve, de talán ez válik legelőbb iskolateremtővé. Maga az alapműfaj: a *beszélgetés*. túlon túl ismert, számtalan interjúkötet tanúskodik róla, mégis kevés az egy-séges, kiemelkedő alkotás. A többségük valószínűleg publicisztikai roham-munka. Ez a könyv azonban négy évig készült. Eredetileg 1983. január 6-*a* és május 7-e között 27 alkalommal vette magnetofonra a Petőfi Irodalmi Mú-

zeum hangtára számára Kabdebó Lóránt e beszélgetéseket a tőle megszokott és közismert irodalomtörténeti szimattal. Ezeket *Tompa Mária*, Szentkuthy munkatársa dolgozta át könyvvé.

Tompa Máriát elkerülhetlenül s nem jogtalanul fogják Eckermannhoz hasonlítani (ismert filológiai gyűjtő- és szöveggondozó munkája is, e műben többször szó esik róla), a *Frivolitásokat* pedig a *Beszélgetések Goethével* című naplójegyzetekhez. Az összehasonlítás elkerülhetetlen, de csak a példa és az ihletés tekintetében helytálló igazán. Itt ugyanis nem „ellesett”, később lejegyzett megnyilatkozásokról, beszélgetésekről van szó elsődlegesen, hanem egy megtervezett *életgyónásról*, mely természetesen a beszélgetések nyomán nyerte el végső formáját. A könyvben megtalálhatók a formálódás nyomai, mint egy modern regény, tartalmazza megírásának történetét is.

A *Frivolitások és Hitvallások* fölfogható naplóelőzetesnek is. Szentkuthy így figyelmeztet: „... állandóan nyilván kell tartani ennél a vallomásnál, hogy ez ugyan nagy gyónás, de itt mégiscsak féligazság és félvalóság, ami magnetofonszalagra kerül, mert az egészen mélységes mély igazság és csontig hatoló vallomástétel igénye csak naplómiban elégül ki.” (VIII. fejezet) A hosszú évtizedekre zárolt naplóba nyerhetünk betekintést e beszélgetések által, bármennyire töredékesen is. Talán megkegyelmez Szentkuthy a frivolitásokra (és intimitásokra) éhes olvasóknak és a szakmának, s korábban föl-szabadítja legalább a korai naplójegyzeteit. (Az 1929-ben szórványos följegyzésekből épp most kerülnek napvilágra a rajzok. Biztató kezdet?)

E vallomáskötet egyedülálló Szentkuthy életművében is: a legközvetlenebbül személyes hangvételű munkája (szépirodalmi párja — szinte párhuzamosan, a készülő fejezetekből ítélve — a *Dogmák és Démonok* című Orpheusz-regény). A vallomásjellegből következően a legeggyenesvonalúbban előrehaladó Szentkuthy-mű, megőrizve azért a regények nyitottságát. Az életmű kicsinyített mása is (talán az irodalmi környezet rajzát hiányolhatjuk csak abban a formában, ahogyan Széchenyi Ágnesnek nyilatkozott a Kortárs 1984. novemberi számában).

A *Frivolitások és Hitvallások* kulcsot ad a Szentkuthy-életmű értelmezéséhez, mintegy rendszerbe foglalja, illetve az olvasónak is föltárja élete és munkássága rendszerét, ezáltal megadja eddig elszórtan „nyilvánosságra hozott” ars poeticáját is. Kétségtelen, irodalmunk egyik legnagyobb rendszeralkotóját ismertük meg személyében.

„Én abban az illúzióban élek, hogy úgy viselkedem, ahogy írok.” (X. fejezet) Élet és irodalom, ember és mű szinte szétválaszthatatlanok, folytonosan egymásba játszanak. Nem szólhat úgy Szentkuthy az életéről, hogy közben ne beszéljen valamelyik művéről (és ebbe nem kell beleérteni óriás naplóját!)

Monumentális és univerzális életmű: *teljes ének* a Szentkuthy-oeuvre. Újabb munkáinak ellentéző címei (például *Iniciálék és ámenek*, *Dogmák és Démonok*) világának szélső pólusait fogják össze, előre sejtetik a teljességet. E címalkotó fogalmakat nem lehet egyszerűen egy enesssel összekötni, inkább egy gömbként képzelhető el a címek geometriai megjelenítése. Az egyetlen metafora, amely felé a kezdet kezdetétől halad az író, a *teljesség* lehet, magában foglalva az embert és a világegyetemet egyaránt. Édesapjának „rendkívüli érzéke volt a rend és a teljesség iránt” (VIII. fejezet); akár apai örökségnek is tekinthető az életmű konstrukciója.

A *Frivolitások* legfőbb hozadéka az életmű rendszerének, működésének föltárása, melynek nyomán határozott irányt kell vennie az eddig tapogatózó

kutatásnak, és könnyebbé válhat a hétköznapi olvasó számára esetleg riasztó méretű alkotások befogadása is.

A Szentkuthyhoz való közelítés eddigi (bűv- és) kulcsszava a *műveltség* volt, mely rá is telepedett az értelmezésekre. Egyelőre elhamarkodott lenne kísérletet tenni annak meghatározására, hogy mi köré, pontosan milyen alapon szerveződik az életmű. Iránymutató azonban Szentkuthy következő megállapítása: „az élethez méltó magatartás csak kettő van: vagy a művész Hölderliné, vagy a bolond álarcaikban táncoló pápuaké és indiánoké”. (*Műveltség és irodalom*) És mert Szentkuthy nemcsak bolondozik, hanem szakadatlanul dolgozik, ír, így legalábbis a két magatartás egyidejű jelenlétét kell föltételeznünk. Nyilvánvaló azonban, hogy az író, az írói magatartást alapvetően „a művész Hölderlin” határozza meg.

Szentkuthy eredendően művész- és íróalkat. A *Frivolitások* legelején teszi ezt az alapvető megjegyzést: „Szokásom szerint mindjárt igyekszik ez a játék lehetőleg irodalomká kerekedni és dagadni.” Tehát mindig mindent irodalomként él meg, minden irodalomká válik a kezén. Ez persze fokozatosan történik: első helyen áll a mindent tartalmazó *napló*, utána a minden olvasmányát kísérő *széljegyzetek*, majd a legvégén vagy a legtetején a „hagyományos” *művek*. Szentkuthy a világot próbálja megragadni, mindent leír, ami vele történik, amit tapasztal, gondol. Így válik számára valóságossá a világ (Powysra hivatkozik: egy dolog csak akkor válik reálissá, ha valakinek elmondja).

Művészetébe minden belefér, és végtelenül nyitott minden műve. Ezért lehet műveinek egyik lehetséges olvasási módja a lapozgatás, a találmra fölütött helyen való olvasás. Művének minden apró részlete a nagy egészet előlegezi, és minden apró részletnek szinte már előre megvan a helye, illeszkedik valahová. Ennek a szerves egésznek biztosít alapot és keretet az *idő*.

Így ír a VII. fejezetben: „Egyedül éltek [tudniillik a szülei]. Megállt az idő. Tehát hogy valamit kilenc vagy tizenhárom éves koromra helyezek, nincs nagy jelentősége.” Innen eredhet az időélmény állandó jelenidejűsége: „... én valóban mindent a jelenben élek át, nem kell a múltból kiemelnem az emlékeket, mert minden itt van egy kéznyújtásnyira.” Műveire is az egyidejűség jellemző, mintha nem lennének korszakok munkásságában. Ez az egyidejűség körülbelül fél évszázada tart: „1939 óta én elsősorban Orpheusban gondolkodom, és ma is Orpheus, Orpheus, Orpheus!” (XXIV. fejezet) Tehát Szentkuthy jelen ideje Orpheus-idő, az életmű második, nagyobbik szakasza. Mintha ezáltal elidegenítette (megtagadta?) volna első három művét, de ha bizonyos stílusbeli módosulásoktól eltekintünk, nagy biztonsággal megállapítható, hogy Szentkuthy az első soroktól kezdve egységes életművet alkot a mai napig, kitérők, elágazások nélküli egyenes utat jár.

Szentkuthy maga is állandóan hangsúlyozza életműve egységét, az egyetemességre való törekvést. Továbbgondolásra érdemes az alábbi kis idézet-csokor: „minden azonnal metafizikai koordináták közé kerül”; „a világ minden része minden pillanatban a fejemben van”; „nekem folyton kapcsolatban kell lennem, ebben a pillanatban is, a legvégső kérdésekkel”; „Én látom minden percben az egész Nagytermészetet, a múltat, a jelent, az ebből kikövetkeztethető jövőt”.

Szentkuthy gyónása mennyiségben és súlyban többet foglalkozik a „köznapi” dolgokkal. Gyónása — különösen a mi viszonyaink között — megközelítőleg teljesnek és kimerítőnek tekinthető. Egy viszonylag rövid is-

mertetés keretében azonban csak a figyelmet hívhatjuk föl rendkívüli fontosságára, érdemben aligha foglalkozhatunk a valójában könyvtárnyi-életnyi adatmennyiséggel, itt meg kell elégednünk a szemelgetéssel.

A személyes (családi, baráti, szerelmi, munkatársi stb.) kapcsolatokkal egy majdani életrajznak kell alaposabban foglalkozni és az életműre tett hatásukat fölmérni. Az olvasót jelenleg talán az is kielégítheti, hogy tudhatja innen, Szentkuthy fantáziás műveinek szereplőit közvetlen környezetének legvalóságosabb alakjairól mintázta. Számos regénybeli figurának megnevezi a modelljét, a rejtvényfejtés folytatása a filológusokra vár.

Sokkal fontosabb az értelmezés szempontjából, amit és ahogy magáról, eszmélődéséről és írói pályájáról mond.

Kimerítően szól rokonságáról, gyermekkoráról, iskolás éveiről (Ó Freud, ó Freud! — sóhajthatnánk szentkuthysan), így annál nagyobb a kontraszt, amikor művészi eszmélődéséről és a pályakezdés idejéről is ugyanezt a részletességet keressük, várjuk. A lehetségesnél homályosabb, szinte gyanús, ahogyan például az első három kötetéről beszél, mintha valamilyen titok lébegne, amibe nem akar még beavatni bennünket. A pálya legtöbb rejtélye — jelenlegi ismereteink szerint — itt található.

Elképzeléseink szerint a *Prae-ig* vezető útnak, ha bonyolultabbnak nem is, de mindenképpen árnyaltabbnak kellene lenni; az életmű tökéletes egysége a tét. A *Prae* és *Az egyetlen metafora felé* az írói létalap; a választóvonal a *Fejezet a szerelemről* című regénynél húzódik. Úgy tűnik, itt találja meg igazi formáját Szentkuthy, melyre majd építheti — a legtudatosabban — az Orpheus-életművet.

Meglepő Szentkuthy egy elejtett megjegyzése: „A *Fejezet a szerelemről* kimeríti a személyazonossági igazolvány fogalmát.” A *Fejezet* még őrzi az előző művek közvetlen személyességét, de már díszletek, maszkok mögé rejti érzelmeit, szereplőit, már commedia dell'artézlik, azonban itt még a „történelem” is játék.

A folytatásra ismét kielégítő magyarázatot kapunk: „A történelmi monográfiák már régóta izgattak. 1936 óta befolyásolták életemet a nagy történelmi figurák.” „A fő indíték, azt hiszem az, hogy nekem a történelmi figurák körülbelül azt jelentik, mint évszázadokon, de mondhatnám évezredekben át, a költők, festők számára a görög mitológiai istenek.” „Velük személyesítem meg érzéseimet, gondolataimat, indulataimat. Azonkívül ... gyermekkoromban sok történelmi maskarában lejátszott szindarabot láttam, szóval maszk és maskara örökké végzetesen csábít.” (XXIV. fejezet: „Önarckép álarcokban”); a történelmi regényekről mondja elsődlegesen ezeket.)

Ezek mellett megjegyzi, hogy szívesen rejti magát és másokat maszkok mögé, valamint azt is, hogy rengeteg szubjektív naplóelemet visz könyveibe. Tehát a személyesség nem tűnt el műveiből, csupán más formában jelentkezik.

Azoknak, akik eddig idegenkedtek a „zajos, forгатagos” Orpheus-Szentkuthy-világtól, esetleg úgy vélték, komoly történelmi előtanulmányok nélkül nem foghatnak hozzá e regények olvasásához, itt kínálkozik a magyarázat.

Azok is eligazításra lelhetnek, akik — legalább maguknak — föltették a kérdést, hogy ha írt Mozarról, Händelről és Haydnról, miért nem írt Bachról, vagy ha írt Goethéről, miért nem írt Hölderlinről is regényt.

A *Frivolitások és Hitvallások* hosszú évekig egészen bizonyosan a Szentkuthy-olvasók és -kutatók legfőbb kézikönyve lesz. Az eddigi távolságot mű és olvasója között szinte közelséggé változtatta, bár nagyon közel így sem

engedett (ezt aligha róhatjuk föl neki), az utolsó lépéseket az olvasóknak maguknak kell megtenni.

Az irodalommal komolyan ismerkedni akarók számára kikerülhetetlenek Szentkuthy alkotásai. Tanácsos, különösen a fiataloknak, a kezdő alapművekkel (*Prae, Az egyetlen metafora felé, Fejezet a szerelemtől*) indulni, melyek örök frissességű, klasszikus „kamaszművek” az írás és a szerelem genezisééről. (Ugyanolyan alapművek, mint például Thomas Mann *Tonio Kröger*.)

Mára — a Kossuth-díjjal is hitelesítve — nyilvánvaló, hogy Szentkuthy Miklós a modern magyar irodalom megkerülhetetlen alkotója, egyike az irodalom magányos nagyjainak. Megdöbbenő, hogy — néhány évvel ezelőtt is — Somlyó Györgynek még bizonyítania kellett, hogy nem Szentkuthy munkássága a luxus, hanem az, hogy figyelmen kívül hagyjuk.

Szentkuthy vallomásai végén föloldozást kér: ezt már — olvasói tanúsítják — művei által régen elnyerte.

ZSOLDOS SÁNDOR

